

УДК 159.9.316.6

3. Соціальна психологія; психологія соціальної роботи

ОСОБЛИВОСТІ КОНСТРУЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОСТОРІ ОСВІТИ

Петренко І. В., к. психол. н., старший науковий співробітник

лабораторії психології спілкування

Інститут соціальної та політичної психології

Національної академії педагогічних наук України

Стаття присвячена теоретико-методологічному аналізу основних наукових підходів до конструювання соціально-психологічних технологій з метою мінімізації проявів поляризації у просторі освіти. Розкрито основні характеристики соціально-психологічної технології: зрозумілість, гнучкість, надійність, економічність, інноваційність, поліваріативність, зручність, привабливість її результату, гармонійність, гуманістичність, ефективність. Означено критерії класифікації соціально-психологічних технологій в освітньому середовищі, які за сукупністю соціальних дій розподілено на цілеспрямовані, стабілізаційні, адаптаційні, інтегративні, а за рівнем їх реалізації – на мета-, макро-, мезо- і мікротехнології. Визначено специфіку соціально-психологічних та педагогічних технологій у процесі міжсуб'єктної комунікативної взаємодії в сфері освіти.

Ключові слова: *технологізація соціальних систем, соціально-психологічна технологія, освітнє середовище, міжсуб'єктна комунікативна взаємодія.*

Статья посвящена теоретико-методологическому анализу основных научных подходов к конструированию социально-психологических технологий

с целью минимизации проявлений поляризации в сфере образования. Раскрыты основные характеристики социально-психологической технологии: четкость, гибкость, надежность, экономичность, инновационность, поливариативность, привлекательность ее результата, гармоничность, гуманистичность, эффективность. Выделены критерии классификации социально-психологических технологий в образовательной среде, которые по совокупности социальных действий разделены на целенаправленные, стабилизационные, адаптационные, интегративные, а по уровню их реализации – на мета-, макро-, мезо- и микротехнологии. Определена специфика социально-психологических и педагогических технологий в процессе межсубъектного коммуникативного взаимодействия в сфере образования.

***Ключевые слова:** технологизация социальных систем, социально-психологическая технология, сфера образования, межсубъектное коммуникативное взаимодействие.*

Petrenko I.V. FEATURES OF DESIGN OF SOCIO-PSYCHOLOGICAL TECHNOLOGIES IN EDUCATIONAL SPACE

The article is devoted to theoretical and methodological analysis of the basic scientific approaches to the design of social and psychological technologies in order to minimize the manifestations of polarization in the space of education. The basic characteristics of socio-psychological technology are explained: clarity, flexibility, reliability, efficiency, innovation, polarity, convenience, attractiveness of its result, harmony, humanism, efficiency. The criteria of classification of socio-psychological technologies in the educational environment, which according to the totality of social actions are divided into focused, stabilizing, adaptive and integrative and by the level of their realization on meta-, macro-, meso- and micro-technology. The specifics of socio-psychological and pedagogical technologies of inter-entity communicative interaction in educational environment are determined.

***Key words:** technologicalization of social systems, socio-psychological technology, educational environment, interpersonal communicative interaction.*

Постановка проблеми. Під час стрімких суспільних перетворень об'єктом технологізації все частіше стають найрізноманітніші сфери соціального життя людини, які раніше не зазнавали у своєму розвитку значних змін. Сьогодні невпинно підсилюються процеси інтеграції і дифузії між цивілізаційними, громадськими та культурними системами, завдяки чому прискорюються мутації, відбуваються запозичення різноманітних знань, розширюються можливості для застосування інноваційних технологій, а поміж них і соціально-психологічних. Подолання кризових явищ, в тому числі й соціальних конфліктів, пов'язується, насамперед, з кардинальним оновленням функціонування суспільних інститутів, підвищенням ефективності і якості управління, розширеним застосуванням процесів самоорганізації й саморегуляції особистості. Тим самим, завдання розробки і впровадження психологічних технологій у різноманітні сфери перетворювальної діяльності людини стає вельми актуальним, а процес технологізації соціальних систем перетворюється на одну з провідних тенденцій світового суспільного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічний аналіз означеної проблеми дав змогу визначити, що під *соціально-психологічною технологією* розуміється, *по-перше*, ряд наукових принципів про засоби і процеси багаторазового отримання кінцевого результату діяльності; *по-друге*, сукупність організаційних методів для досягнення мети діяльності; *по-третє*, комплекс наукових знань щодо визначення шляхів і прийомів ефективного виконання роботи в економічній, політичній, соціокультурній, інформаційній, освітній, управлінській областях. Іншими словами, соціально-психологічна технологія – це ефективний *спосіб* здійснення людиною діяльності задля досягнення суспільно значущих цілей шляхом раціонального її розподілу на процедури і операції з подальшою їх координацією і синхронізацією. Така технологія, як зазначається в літературних джерелах, існує в двох формах: як *програма*, що зумовлює спрямованість і зміст діяльності, має у своєму складі процедури і операції (способи діяльності), так і сама *діяльність*, що відбудовується відповідно до цієї програми. Окрім того,

соціально-психологічна технологія є *елементом культури* і з'являється на підґрунті відповідного соціокультурного середовища еволюційним шляхом, або ж формується за її законами як штучне утворення [1, с. 159-160; 10].

Інакше кажучи, соціально-психологічна технологія визначається як *алгоритм, процедура* здійснення дій у різних областях соціальної і психологічної практики: управлінні, економіці, політиці, освіті, дослідницькій роботі, художній творчості. Разом з тим соціально-психологічна технологія є *елементом людської цивілізації*, що має еволюційну природу або ж пов'язується з потребою у швидкому, масштабному «тиражуванні» нових видів діяльності. Побудова такої технології відбувається завдяки розподіленню діяльності на окремі процедури, за умов поглибленого розуміння специфіки функціонування тієї сфери, в якій і розгортається практика [9, с. 150].

До того ж, акцентується увага на тому, що «соціально-психологічна технологія» розглядається як:

- сукупність методів, засобів організації діяльності суб'єктів з метою впливу на соціально-психологічні процеси і системи;
- організація цілеспрямованої взаємодії соціальних суб'єктів з метою здійснення суспільних перетворень;
- область знання, що розглядає питання створення, розповсюдження методів і процедур перетворювальної діяльності особистості;
- сутнісна характеристика діяльності особистості щодо цілеспрямованої трансформації соціальних суб'єктів [2, с. 160-162].

Підкреслюється також, що важливою ознакою будь-якої технології є розмежування, розподілення, відокремлення, розчленування цілісного технологічного процесу на внутрішньо пов'язані між собою етапи, фази, операції. Іншою властивістю соціально-психологічної технології є координованість і поетапність дій, спрямованих на досягнення результату діяльності. Ще однією суттєвою, вирішальною й неодмінною характеристикою технології є однозначність у послідовному виконанні, включених у її склад процедур (операцій), адекватних поставленим цілям [3, с. 44-47].

Таким чином, *соціально-психологічна технологія* – це спосіб реалізації суб'єктами діяльності складного процесу, який здійснюється шляхом розподілення його на ряд конкретних взаємопов'язаних процедур і операцій, що мають своє однозначне, обов'язкове виконання і ведуть до досягнення поставленої мети на високому рівні ефективності [3, с. 48].

Разом з тим зазначається, що нерозсудливе застосування соціально-психологічних технологій може призвести і до негативних наслідків їх використання. Серед несхвальних тенденцій – посилення консерватизму мислення особистості, його стереотипізація, закріплення застарілих форм поведінки і діяльності, послаблення інноваційного й творчого потенціалу, порушення свобод і прав людини. Звідси виникає необхідність у систематичному оновленні технологічних процедур, враховуючи накопичений досвід і нові наукові досягнення. Таке бачення дає можливість означувати соціально-психологічну технологію не стільки як систему з жорсткою регламентацією і організацію суспільного життя, скільки як засіб його стимулювання до самовдосконалення, саморозвитку і самоорганізації. У цьому сенсі йдеться про способи вирішення соціальних проблем на засадах гуманізму, духовності, діалогу, співтворчості, свободи вибору, відповідальності, незалежного пошуку істини, моральності, рівноправності, єдності зовнішнього і внутрішнього, гармонії матеріального і духовного, особистісного і суспільного. Соціально-психологічна технологія при цьому являє собою систему інноваційних способів оптимізації соціальної реальності. Якщо суть науково-технічного прогресу складають наукомісткі високі технології, то для соціального прогресу такими є нові технології життєдіяльності людей, створення сприятливих умов для відтворення дійсності, реалізації творчого потенціалу кожної особистості [5, с. 98].

Мета статті полягає у розкритті науково-методичних основ конструювання соціально-психологічних технологій та визначенні їх характеристик для мінімізації проявів поляризації у просторі освіти.

Основними характеристиками соціально-психологічної технології є: ясність, зрозумілість, гнучкість, надійність, економічність, інноваційність, поліваріативність, зручність в використанні, легкість у засвоєнні, привабливість її результату, гармонійність, гуманістичність.

Серед основних видів соціально-психологічних технологій визначено: *традиційні* – апробовані й впроваджені в практику; *інноваційні* – новітні, які ще не знайшли свого широкого застосування. Соціально-психологічні інноваційні технології можуть бути *прямої дії*, тобто спрямовуватися на формування таких соціально-психологічних процесів, що ведуть до трансформації усієї системи та сприяють вільному, універсальному розвитку суспільства і особистості. Інноваційні технології *опосередкованої* (непрямої) дії, скеровані на вдосконалення організаційних аспектів діяльності суб'єкта в межах існуючої соціальної системи – це технології з вдосконалення і підвищення надійності функціонування існуючих структур, об'єднань, устрою, управлінських процесів тощо[10].

С поміж основних властивостей соціальних технологій визначено: масштабність, новизна, ефективність, наукоємність, складність, «час життя», адаптивність, надійність і валідність. Особлива увага акцентується на тому, що найбільш важливою ознакою соціальної технології з вищевказаних є її *ефективність* або співвідношення між позитивним результатом від її впровадження і витратами на проектування, перевірку й реалізацію в дію, а також негативними наслідками унаслідок її функціонування.

Таким чином, основними функціями соціальних технологій є такі:

- *раціоналізації та ефективності* – зумовлює те, що технологія є найбільш раціональною та ефективною формою організації соціального життя;
- *нормативна* – передбачає те, що завдяки технології у суспільній діяльності створюється система нормативів, що надає їй стійкості, стабільності;
- *регулятивно-управлінська* – вказує на те, що технологія є важливим засобом регулювання і управління соціальними об'єктами і процесами, що їх поєднують;

- *перетворювальна (саморозвитку)* – свідчить про те, що технологія спрямовується у напрямку трансформації соціального середовища в інтересах людини;

- *стабілізації та розвитку* – розкриває те, що технологія є вагомим інструментом стабілізації суспільства, а також надає йому ознак стійкого розвитку;

- *систематизації* – надає змогу розглядати технологію як динамічну систему, систематизує й виокремлює найбільш раціональні засоби соціального життя.

Зауважимо, що головними методологічними *принципами* побудови соціально-психологічних технологій є:

- *принцип кардинальних змін* – створення кардинальних, інноваційних технологічних інструментів щодо перетворення соціальних процесів;

- *принцип границі або «життєвого циклу»* – визначення рамок для удосконалення соціальної технології, поза якими втрачаються її якісні характеристики;

- *принцип саморозвитку* – зосередження уваги на характеристиках гнучкості і пластичності технології у своєму розвитку, її спрямуванні до прогресу.

Все різноманіття методологічних принципів соціальних технологій можна розподілити на дві групи. *Перша група принципів* визначає окремі етапи «життя» соціальних технологій, а *друга група* характеризує їх зміст. Йдеться про те, що соціальні технології в своєму розвитку проходять кілька стадій – *проекування, конструювання, перевірки, впровадження та функціонування*.

Об'єктом теорії соціально-психологічних технологій є людина, особистість, соціальна група, спільнота, держава, соціальний простір, соціальні зв'язки і відносини, які знаходяться в динаміці, тобто перебувають в стані безперервних змін під впливом соціального середовища. *Предметом* її вивчення є можливості і якості соціальної технологізації суспільної життєдіяльності, інтенсивність і ефективність цього процесу, а також проблеми

відповідності соціальних інститутів, форм і методів їх роботи об'єктивній потребі людини в самореалізації, у розвитку як свого творчого потенціалу, так і потенціалу групи, спільноти, до яких вона належить.

Сукупність соціальних дій, що становлять основу соціально-перетворювальної діяльності, можна віднести до чотирьох основних груп:

- *цілеспрямовані*, пов'язані зі зміною певної соціальної системи або умов діяльності;
- *стабілізаційні*, спрямовані на стабілізацію соціальних об'єктів або процесів;
- *адаптаційні*, мета яких – адаптація людей до соціальної системи або умов діяльності;
- *інтегративні*, що передбачають залучення особистості чи групи людей до більш широкої соціальної спільноти або системи [10].

Варто зауважити, що сутність інноваційного характеру *проектувально-технологічної* діяльності визначається змінами, пов'язаними зі створенням, визнанням та впровадженням нових елементів (моделей) матеріальної чи нематеріальної культур певної соціальної системи [11, с. 104]. Змістом інновації є розповсюдження і використання нового практичного засобу для задоволення різноманітних потреб людини, що змінюються внаслідок суспільного розвитку.

Найбільш загальне метапредметне визначення поняття «технологія» полягає в тому, що вона являє собою науково та/або практично обґрунтовану систему діяльності, яку застосовує людина з метою перетворення оточуючого середовища для продукування матеріальних чи духовних цінностей [8, с. 3].

Соціально-психологічна технологія, створення якої відбувається завдяки акумулюванню даних психологічних, соціальних, управлінських і природничих наук, в освітньому просторі має спрямовуватися на:

- розробку і застосування методів, засобів (інструментарію) щодо забезпечення навчально-виховного процесу;
- процес міжсуб'єктної комунікації або спосіб розв'язання навчально-

виховних завдань;

- вивчення закономірностей конструювання оптимальних навчальних систем.

Соціально-психологічна технологія (і освітня технологія як її складова) визначається як науково обґрунтована система функціонування усіх компонентів педагогічного процесу, що запрограмована у просторовому й часовому вимірах, і веде до очікуваного результату навчальної й виховної діяльності [8]. Можна виокремити такі соціально-психологічні технології залежно від рівня їх реалізації в освітньому просторі (див. рис.).

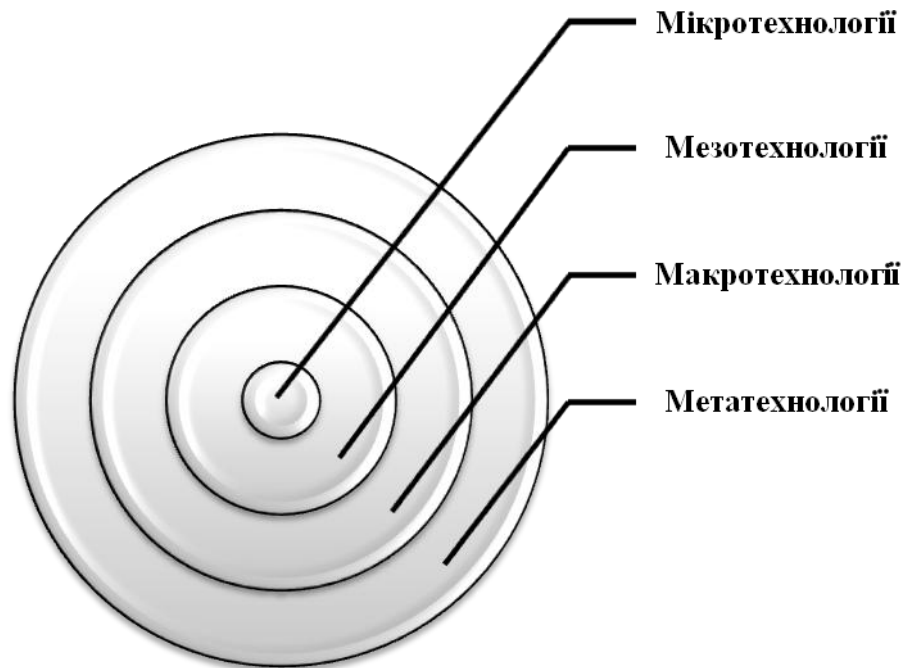

Рис. Види соціально-психологічних технологій залежно від рівня їх реалізації у просторі освіти

- *Метатехнології* – сукупність методів або така система діяльності, що охоплює загальні, цілісні соціально-психологічні процеси на глобальному рівні їх реалізації (наприклад, технології щодо здійснення державними інституціями соціальної політики в гуманітарній сфері).
- *Макротехнології* – методи або процедури цілеспрямованої взаємодії соціальних суб'єктів, що реалізуються у межах окремої, наприклад, освітньої галузі.

- *Мезотехнології* – засоби організації перетворювальної діяльності щодо окремих частин (модулів) цілісного, наприклад, навчально-виховального процесу з метою вирішення локальних методичних, дидактичних або розвивальних завдань.

- *Мікротехнології* – технології, що розкривають сутнісну характеристику діяльності особистості у навчально-виховному процесі та реалізуються у ході вирішення специфічних оперативних завдань на індивідуальному рівні міжсуб'єктної взаємодії.

Соціально-психологічна технологія міжособистісної комунікативної взаємодії у просторі освіти, на нашу думку, визначається як спосіб, сукупність прийомів практичної реалізації особистістю *принципу комунікативності* за такими параметрами:

- *умотивованості* як функціональної обумовленості будь-якого мовного вчинку особистості та її діяльності в цілому;

- *цілеспрямованості* як наявності мовної стратегії і тактики, орієнтації на кінцеву мету спілкування;

- *особистісного сенсу* комунікативної діяльності;

- *індивідуального ставлення* суб'єктів навчальної діяльності до всього, що становить собою освітній процес;

- *контактності* (емоційної, смислової, особистісної) суб'єктів у комунікативному процесі;

- *діалогічної партиципації* або залученням суб'єктів до процесу спілкування задля досягнення спільної мети (взаєморозуміння) [6; 7];

- *взаємодії* учасників освітнього комунікативного процесу (координація, взаємодопомога тощо);

- *ситуативності* як співвіднесення комунікативного процесу з ситуацією;

- *проблемності* як способу організації, ведення та інтерпретації процесу спілкування в освітньому просторі;

- *взаємозв'язку* спілкування з іншими видами діяльності – навчально-пізнавальної, трудової, побутової тощо;
- *функціональності* як визнання провідної ролі функції, а не форми мовних одиниць;
- *новизни* як перманентної варіативності всіх компонентів освітнього процесу;
- *евристичності* як можливості суб'єктів створювати знання в процесі спілкування, самостійно вирішувати питання, що при цьому виникають [4].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, у результаті проведення теоретико-методологічного аналізу наукових підходів щодо конструювання соціально-психологічних технологій у просторі освіти розкрито їх основні характеристики, а саме: зрозумілість, гнучкість, надійність, економічність, інноваційність, поліваріативність, зручність, привабливість їх результату, гармонійність, гуманістичність, ефективність. Визначено критерії класифікації соціально-психологічних технологій в освітньому середовищі, які за сукупністю соціальних дій розподілено на цілеспрямовані, стабілізаційні, адаптаційні, інтегративні, а за рівнем їх реалізації – на мета-, макро-, мезо- і мікротехнології. З'ясовано специфіку конструювання соціально-психологічних технологій міжособистісної комунікативної взаємодії у просторі освіти за такими параметрами: умотивованості, цілеспрямованості, особистісного сенсу, індивідуального ставлення, контактності, діалогічної партиципації, взаємодії, ситуативності, проблемності, функціональності, новизни та евристичності.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку полягають у поглибленні розуміння поняття соціально-психологічної технології, науково-методичних основ її конструювання та у наступному експериментальному вивченні результатів її застосування в освітньому середовищі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дудченко В. С, Макаревич В. Н. Социоинженерная деятельность, социальное проектирование, социальная технология /В.С. Дудченко,

В.Н. Макаревич. – М. : Изд-во МГУ, 1989. – 271 с.

2. Дятченко Л. Я. Социальные технологии в системе управления общественными процессами /Л.Я. Дятченко// Автореф. дис. ... д-ра социол. наук. М., 1993. – 48 с.

3. Марков М. Технология и эффективность социального управления /М. Марков. – М. : Прогресс, 1982. – 267 с.

4. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В.Г. Кремень (голова), В.І. Луговий (заст. голови), А.М. Гуржій (заст. голови), О.Я. Савченко (заст. голови)] ; за заг. ред. В.Г. Кременя. – Київ : Педагогічна думка, 2016. – 448 с. – Бібліогр.: с. 21. – (До 25-річчя незалежності України).

5. Патрушев В. И. Введение в теорию социальных технологий /В.И. Патрушев. – М. : ИКАР, 1998. – 200 с.

6. Петренко І.В. Дослідження процесу діалогічної партиципації у просторі освіти / І.В. Петренко // Актуальні проблеми психології: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія: зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України/ за ред. С.Д. Максименка. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2015. – Т. V. – Вип. 15. – С. 183-190.

7. Петренко І.В. Особливості побудови соціального діалогу в освітньому вимірі / І.В. Петренко // Особистість у сучасному світі. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2015. – Ч. 2. – С. 194-197.

8. Селевко Г.К. Альтернативные педагогические технологии /Г.К. Селевко. – М. : НИИ школьных технологий, 2005. – 224 с. (Серия «Энциклопедия образовательных технологий»).

9. Социальное управление: Словарь / Под ред. В. И. Добренкова, И. М. Слепенкова. – М. : Изд-во МГУ, 1994. – 208 с.

10. Сурмин Ю. П., Туленков Н. В. Теория социальных технологий /Ю.П. Сурмин, Н.В. Туленков: Учеб. пособие. – К. : МАУП, 2004. – 608 с.

11. Тощенко Ж. Т., Аитов Н. А., Лапин Н. И. Социальное проектирование /Ж.Т. Тощенко, Н.А. Аитов, Н.И. Лапин. – М. : Мысль, 1982. – 254 с.